

The latter presented reviews on new publications relating to professional interests of engineers, printed in Germany, Poland, USA, Czechoslovakia, France. Those reviews were lengthy, with meticulously refereed content of the analyzed edition.

The permanent rubric «Khronika» of this journal covered activities of the organizations of the Ukrainian engineers in emigration and upon the Ukrainian ethnic terrains. Under the heading «Rynok pratsi» there were printed publications on the opportunities and conditions of employment of the Ukrainian engineers in different countries of the world: Argentine, Belgium, Bulgaria, Brasil, Manchuria, Poland, Romania, France.

We have elucidated authorship of the magazine. The latter comprised such renowned Ukrainian scholars as Olgerd-Hippolyt Bochkovsky, Leonid Hrabyna, Solomon Goldelman, Borys Ivanytsky, Ivan Feschenko-Chopovsky, Volodymyr Cherediiv, Ivan Shovgeniv and others. In total, over 40 Ukrainian and two Czech scientists and engineers collaborated with the journal. A bibliography of scholarly papers published in the journal has been compiled (See Appendix).

Keywords: Ukrainian engineers, professional associations, Ukrainian emigration in the Czechoslovakia, «Union of organizations of the Ukrainian engineers in emigration», magazine «Ukrainsky Inzhener».

УДК 070.481(=161.2)(430-25)"1923/1932"

Надія Кулеша

«УКРАЇНСЬКИЙ ПРАПОР» (1923—1932 pp.):
БЕРЛІНСЬКИЙ ПЕРІОД ЧАСОПISУ ПРЕЗИДЕНТА
УКРАЇНСЬКОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ РАДИ

DOI: [https://doi.org/10.37222/2524-0331-2019-9\(27\)-2](https://doi.org/10.37222/2524-0331-2019-9(27)-2)

Розглянуто умови функціонування часопису «Український Прапор» у його берлінський період, висвітлено основні напрямні редакційної політики, охарактеризовано специфіку його змістового наповнення, проаналізовано публіцистичні матеріали провідних авторів часопису.

Ключові слова: часопис, еміграція, Східна Галичина, радянська Україна, радянофільство, українська державність, українізація.

Століття Української революції актуалізувало інтерес до подій і персоналій того часу, зокрема до постаті президента Західно-Української Народної Республіки Євгена Петрушевича. Часопис «Український Прапор», заснований 1919 р. у Відні, упродовж свого існування вважався офіціозом Диктатора. Саме на сторінках цього видання зафіксовано історію дипломатичної боротьби західноукраїнського закордонного представництва за визволення з-під протекторату Польщі і відновлення української державності. Однак, незважаючи на те, що це єдиний часопис української еміграції у Німеччині, який виходив найтриваліше і в якому співробітничали непересічні редактори та публіцисти, був зразком громадсько-політичного періодика, а в його матеріалах задокументовано перебіг окупації Східної Галичини Польщею і процес колонізації українського населення краю, він не став предметом дослідження істориків української преси, крім побіжних згадок у публікаціях про Є. Петрушевича та загальної характеристики у нашій монографії [6]. Історія його виходу чітко ділиться на два періоди: віденський (1919—1923 рр.) та берлінський (1923—1932 рр.). Віденський період опрацьований нами раніше [7], тож для створення цілісності характеристики видання необхідно завершити дослідження берлінського періоду часопису, проаналізувати його структуру, змістове наповнення, проблемно-тематичні аспекти, встановити коло видавців, редакторів, авторів та проаналізувати умови функціонування періодика в досліджуваній період.

У листі від восьмого травня 1923 р. Євген Петрушевич писав, що змушений розпустити уряд ЗУНР в екзилі на вимогу рішення Ради послів від 14 березня. Заборона проведення політичної діяльності на території Австрії призвела до вимушеного переїзду до Берліна [11, арк. 3—5]. Разом із Диктатором переїхав до Німеччини і його офіціоз — «Український Прапор». Берлінський період часопису розпочався 24 листопада 1923 р., редакція підкреслювала: «...ідейний напрямок часопису лишається незмінений. Ідея визволення західно-українських земель, з окрема Галицької Землі, з польської неволі й відновлене української державности на сих землях, буде й на далі начальним і основним мотивом публіцистичної акції нашого часопису» (З приводу перенесення Видавництва «Українського Прапору» до Берліна. 1923. Ч. 44). Видавці газети мали на

меті продовжувати справу консолідації активних національних сил, збереження і культивування ідеї української державності на західноукраїнських землях.

Берлінський період часопису «Український Прапор» зберіг традиції віденського періоду у формальних ознаках. Непорушною залишилася попередня архітектоніка видання: перша сторінка газети відводилася під редакційні статті на актуальні теми, друга-треть містили політичні огляди, полеміку з крайовою та еміграційною пресою, публікації на загальнополітичні теми, тематичні рубрики. Періодично у «підвалі» розміщувалися культурницькі матеріали. Остання сторінка складалася з рубрик: «Ріжні вісти», «Міжнародний політичний огляд», «Бібліографія», «Від Адміністрації», «Надіслане», а також рекламних оголошень. Незмінним залишився і формат газети — Berliner.

Переїхавши до Берліна, Є. Петрушевич сподівався, спираючись на підтримку краю, організувати новий центр дипломатичної боротьби за незалежну західноукраїнську державу. Вже в першому берлінському числі видання було републіковане з американської газети «Свобода» інтерв'ю з Є. Петрушевичем, у якому Диктатор заперечив інтерв'юеру можливу орієнтацію на УССР, бо найважливішим завданням для західноукраїнських земель вважав визволення з-під Польщі, тому першочерговою метою стояло створення «Західно-Українського Державного Центру» для продовження міжнародної дипломатичної діяльності (Радянин. Боротьба мусить проводитись далі. 1923. Ч. 45).

Однак Є. Петрушевич разом з урядом ЗУНР залишився без опертя на українське галицьке суспільство, яке попередньо його беззастережно підтримувало без огляду на партійний поділ. Зі зміною політичного статусу краю і самого закордонного уряду більша частина українського галицького політикуму почала самостійно переорганізовувати свої сили [3, с. 183—184]. Окрім того, акція Є. Петрушевича полягала передусім у його дипломатичній діяльності на міжнародній арені: «Він майже не торкався внутрішніх справ Східньої Галичини, вважаючи покликаними до того крайові українські політичні та громадські організації. Це й було причиною, чому д-р Петрушевич не міг продовжувати своєї діяльності після 14 березня 1923 року» [5, с. 18].

Втрачаючи надію на успіх міжнародної діяльності закордонного представництва уряду ЗУНР, деякі соратники Є. Петрушевича переорієнтували свої сподівання на допомогу від уряду радянської України та Радянського Союзу. Факт наявності неофіційних контактів з радянською стороною не залишилися в таємниці і згубно вплинув на лідерську позицію Є. Петрушевича серед української галицької суспільності. «Правда, були тоді та ще й тепер трапляються голоси оправдання Уряду д-ра Євгена Петрушевича: його обов'язком було боронити справи галицької державности, бо на те дістав він мандат від галицької суспільности і за те перед нею був відповідальний. І мусів шукати союзників скрізь, де тільки була надія дістати поміч. Коли ж траплялася нагода поспробувати щастя в большевиків — не можна було її зовсім відкинути, принаймні не спробувавши» [4, с. 62—63].

Рішення Ради послів про приєднання українських земель Галичини до Польщі редакція «Українського Прапора» розцінювала не лише як легітимізацію польської окупації в польську суверенність, а й як удар по єдиному фронту боротьби за державну незалежність у краї, який був спрямований проти Польщі, «викликаючи замішання політичної думки також серед еміграції». У цих умовах редакція часопису, ставши в конфронтацію з крайовою пресою, радо вітала свого нового товариша у боротьбі за державну незалежність західноукраїнських земель — державницьку групу УНДО і її друкований орган «Наш Прапор», програма якого солідаризувалася з «Українським Прапором» (До єдиного фронту під прапором державної незалежності! 1923. Ч. 45).

Закордонне представництво в нових політичних умовах опинилося у скрутному матеріальному становищі. Дозволимо собі ширшу цитату, яка яскраво ілюструє цю складну ситуацію: «У Відні були члени й урядовці Уряду Президента Української національної ради, члени Української Національної ради й інші політичні діячі, деякі з родинами, голодують. Се не фраза, а страшний факт. По останнім відомостям їдять тільки раз на день, тай то не всі і не все. Доходить до думок про самогубство.

Роботи, навіть найтяжчої, не можна дістати, бо перед чужинцем замкнені всі двері.

Помочи з краю нема, бо край за тих кілька років, коли про політичну еміграцію дбав Уряд, відвик від думки, що він має обов'язок

дбати про політичну еміграцію, навпаки, привик до думки, що політична еміграція повинна ще дбати про красві установи.

Америка також не допомагає, бо, мовляв, “край проти політичної еміграції”.

І в краєвій і в американській пресі часто стрічається думка, що еміграція сама собі винна. Бо якби хотіла, моглаби вернути чи на західно-українські землі, чи піти на Закарпаття, чи на радянську Україну і працювати для свого народу, а не сидіти на чужині» (Лозинський М. На поміч! 1924. Ч. 1).

Берлінський період часопису означився зміною не лише місцеперебування, а й кола соратників, більшість яких повернулися до краю для продовження легальної політичної діяльності в умовах польської окупації або покинули його з інших причин. Змінилося також коло співробітників: Осип Назарук, поїхавши 1922 р. на Американський континент із завданням провести між канадськими українцями Позичку національної оборони, яку проголосив закордонний центр ЗУНР, пережив світоглядний злам і став на позиції монархістів-гетьманців, залишивши ряди послідовників Є. Петрушевича. Ще раніше з редакції часопису пішов Павло Лисяк, який пережив еволюцію своєї публіцистично-громадянської позиції (не в останню чергу через свій професійний конфлікт із керівником «Відділу Преси й Пропаганди» О. Назаруком).

Підтримка видавання часопису на належному рівні вимагала залучення кваліфікованих співробітників. І Є. Петрушевичу щастило на них. Якщо випуском часопису і його редагуванням зайнялися Евзебій Радик та Іван Проць, то від липня 1923 р. тісно співпрацювати з Диктатором і його друкованим органом почав професор Михайло Лозинський — колишній заступник державного секретаря закордонних справ Західної області УНР і діяльний учасник української делегації на Паризькій мирній конференції.

Акція, в якій М. Лозинський був активним виконавцем, мала на меті заснування політичної організації в краї для продовження ведення міжнародної діяльності Є. Петрушевичем в інтересах Східної Галичини під Польщею та представництво на міжнародній арені інтересів окупованих Польщею українських земель до часу створення такої організації. Для реалізації цих завдань М. Лозинський опублікував низку статей в берлінському «Українському Прапорі»

(Союз Націй, Польща й поневолені нею народи (Факти і вражіння з Лондону). 1924. Ч. 7; справа Зах.-Укр. Т-ва ліги Націй і справа польського режіму в Східній Галичині на з'їзді Міжнародної Унії Ліги Націй в Ліоні. Пояснення й відповідь “Ділу”. 1924. Ч. 8; З приводу рішення “Комітету трьох” про петицію Народного Комітету. 1924. Ч. 14; Ревізія польського питання. Ч. 15; багато ін.), львівському «Нашому Прапорі» та американській «Свободі», видав також брошуру «З Новим роком 1924». Наголошуючи на тому, що представництво українських інтересів повинно виконуватися новоствореною колегією на чолі з Є. Петрушевичем як іміджевим обличчям за кордоном, М. Лозинський зустрівся з майже тотальним упередженням проти особи Президента як у краю, так і в середовищі американської діаспори. Це упередження заторкнуло і самого М. Лозинського — наприкінці 1923 р. редакція американської «Свободи» відмовила йому у співпраці [8, с. 16—17].

Переїзд до Берліна співпав із загостренням економічної кризи: «Економічна катастрофа в Німеччині дійшла до нечуваних розмірів. Один американський долар коштує (19.VIII.) поперх п'ять мільйонів німецьких марок. За бохонець хліба платять у Берліні 400.000 марок» ([Економічна катастрофа...]. 1923. Ч. 34).

Матеріальні труднощі призвели до перманентного зниження періодичності «Українського Прапора»: якщо до січня 1924 р. він виходив щотижня, то у 1924—1929 рр. — двічі на місяць, подальший вихід часопису характеризувався щораз більшими проміжками часу.

Фінансові негаразди й пошук союзників на Сході призвели й до інших негативних наслідків — Є. Петрушевич потрапив у залежність від радянських субсидій. Колишній соратник і співробітник Є. Петрушевича О. Назарук у довірчому листуванні з В. Липинським натякав на «зносини» Диктатора з більшовиками: «Розуміється, більшовики підійшли його: прирекли на “військову акцію” постійно давати, а дали раз і маючи вкит (не знаю ким підписаний), можуть уже компромітувати в потребі. Тепер не мають потреби, отож не компромітують» [2, с. 165: лист від 23 липня 1924 р.].

Про конкретну фінансову допомогу Є. Петрушевичу «на утримання Петрушевича і його берлінського апарату» від радянського керівництва у розмірі 1200 та 1000 американських доларів відпо-

відно в 1929 та 1930 рр. згадується також у документах Політбюро ЦК КП(б)У [9, с. 357].

У цих трагічних умовах Є. Петрушевич разом з тодішніми соратниками підпав під вплив ілюзій щодо зміни національної політики радянської влади в Україні, особливо в період українізації. Він не відмовлявся від прийомів у радянському посольстві, зустрічався з послом М. Крестинським. Як і в попередні роки, в «Українському Прапорі» на перших сторінках постійно друкувалися ноти протесту проти діяльності польської окупаційної влади, публікувалися заяви та меморандуми Є. Петрушевича до Ліги Націй і повідомлялося про інші дипломатично-пропагандистські акції на захист поневоленого українського народу Східної Галичини. Проте, на відміну від віденського періоду, політично-ідеологічні матеріали газети почали набирати відвертого радянофільського характеру. Поряд з різкою критикою політики П. Скоропадського та його послідовників, А. Лівницького з рештою «петлюрівців», інших осередків еміграції, прозахідної орієнтації західноукраїнських політиків, діяльності УНДО, редакцій західноукраїнських часописів «Діло», «Новий Час» та інших видань «Український Прапор» декларував: «Нашим постулятом є здійснення українського державного права на західних українських землях і злука західно-українських земель з державою українського народу на сході» (Напостерунку. 1925. Ч. 20/21). До постійних політичних рубрик газети «Вісти з Краю», «З Рідного Краю», «З польської тюрми народів», «На кресах неспокійно», «Під румунським чоботом» та ін.0 додалися рубрики з суцільним позитивом повідомлень — «З Радянської України», «Радянська Україна».

З нагоди десятиріччя часопису редакція справедливо наголосувала: «Ніякий український історик українського політичного життя, що сумлінно і об'єктивно хоче писати дії нашої визвольної боротьби, не може обійтися без річників «Українського Прапора», з окрема без того великого матеріалу, який є зібраний в документах дипломатичної і пропагандистичної роботи на міжнародній арені, в нотах, меморіялах і записках Президента Української Національної Ради на протязі років до різних міжнародних політичних чинників» (В десятій рік. 1928. Ч. 16). Дійсно, незважаючи на зміну статусу закордонного західноукраїнського представництва у євро-

пейському політикумі від 15 березня 1923 р., Є. Петрушевич разом із соратниками продовжував свою міжнародну діяльність, підтвердженням чого є публікація на сторінках часопису усіх згаданих документів. Згадаємо лише вибрані ноти і меморіали до різних світових організацій в обороні національних і громадянських прав українців на Східній Галичині, опубліковані в часописі 1925 р.: «Східні границі Польщі — огнищем небезпеки для європейського мира!» (ч. 7), «Проти безправного засуду укр. Послів» (ч. 11), «В справі борців за українську державність» (ч. 12), «В обороні українського шкільництва на зах.-українських землях» (ч. 14), «Меморіал про положення західно-українських земель під чужими займанщинами, внесений Президентом Української Національної Ради до VI. Загального Збору Союзу Народів у Женеві» (ч. 18).

«Український Прапор» стояв і стоятиме вірним жовніром на сторожі державницької ідеології на західно-українських землях по лінії Президента Національної Ради дра Євгена Петрушевича» (В десятий рік. 1928. Ч. 16) — це кредо постійно підтверджувалося часописом, що відслідковував події на українських етнічних землях під протекторатом Польщі і давав їм фахову оцінку. Частина матеріалів «Українського Прапора» по праву може вважатися причинами до мартирологу українського населення під польською адміністрацією, через їхній значний масив згадаємо лише окремі з них. Безліч статей містять свідчення про жорстоке знущення з українських політичних в'язнів (Середньовічні звірства польської адміністрації. 1925. Ч. 19), знищення українського шкільництва (Польщення українських шкіл 1925. Ч. 3; Закріплення утраквізації 1927. Ч. 9), поліційні репресії та арешти українців (Нові арештування на західній Україні 1927. Ч. 3), фактологічні дані про погроми українського населення у Східній Галичині і на Волині (Огнем і мечем. 1930. Ч. 10), колонізацію українських сіл (Закон про польську парцеляцію і колонізацію. 1925. Ч. 15/16; Похід польських партій на завоювання українського села. 1926. Ч. 6). У «письмі-зажаленні» від 30 листопада 1926 р. до Ради Союзу Народів Є. Петрушевич подавав конкретні факти знищення українського шкільництва і класифікував засоби цієї діяльності польської адміністрації, фіксуючи конкретні законодавчі документи польського уряду (Проти ліквідації Польщею українського шкільництва. 1927. Ч. 5).

Фіксувала «завоювання» польської адміністрації у Східній Галичині й окрема рубрика «З польської тюрми народів».

Низка матеріалів висвітлювала проект заснування на вимогу Ліги Націй польським урядом українського університету — насправді ж сурогатної установи у Кракові або Варшаві, що з огляду на проживання українського населення не мало практичного сенсу, а слугувало б лише відмовкою і дешевим відкупом польської влади перед міжнародним товариством (Сумна сторінка в університетській справі. 1924. Ч. 11; Польський проєкт і відповідь деяких українських професорів. Там само; З мартирології Українських Високих Шкіл у Львові. 1925. Ч. 2; ін.).

Значна частина газетної площі відводилася під матеріали з еміграційного життя. У виданні функціонувала постійна рубрика «З життя віденської еміграції», постійними були публікації про події в житті українських еміграційних осередків в Європі та за океаном.

Коментуючи масовий виїзд наддніпрянських українців (в основному інтернованих вояків Армії УНР) на заклик генерала Ю. Тютюнника, що повернувся в Україну, на батьківщину, редакція часопису підкреслювала, що зрада Польщею свого союзника С. Петлюри, запроторення його війська до таборів, які перетворилися на розсадник голоду й інфекційних хворіб, не було для неї несподіванкою. Такий трагічний кінець новітньої спроби українсько-польського порозуміння «повинни добре собі зятямити наші Брати знад Дніпра на будуче, а заощадить собі багато непотрібних розчарувань і горя.

Бо ми, галицькі Українці, не від сьогодні знаємо й голосимо те, що відношенне українського народу до польського може остаточно порішити тільки меч, бо союзи й договори з віроломним польським племенем стрічала доля подібна, або ще й гірша, ніж ся доля, якої зазнали вертаючі на рідну землю наддніпрянські емігранти» (Ліквідація наддніпрянської еміграції в Польщі. 1923. Ч. 46).

Добре обізнані із щовіністичною політикою Польщі, представники уряду ЗУНР не знали, проте, тоді, якою виявиться політика російського більшовизму і чим вона обернеться для тих, хто поїхав будувати українську радянську державу.

Спираючись на той факт, що на території радянської України на той час відбувався процес українізації суспільного (піднесення

національної самосвідомості народних мас) та державного життя (запровадження української мови в урядуванні), видавці органу закордонного представництва західноукраїнських земель на початках ще наголошували: «Маючи на увазі перспективи розвитку української державности на території Радянської України, треба ствердити, що коли ті перспективи покажуться вірними, то головним ворогом української державности являється Польща. Таким чином боротьба за визволення західно-українських земель з-під Польщі щораз більше ставатиме головною задачею українських державних змагань» (З Новим Роком. 1924. Ч. 1).

Об'єктивно оцінюючи реалії перебігу деяких проявів українізації, редакція газети доречно акцентувала механічний характер українізації, який проявлявся в тому, «що урядовці Москалі й Жи́ди по наказу свого начальства вчать української мови, щоб могли її вживати в урядуванні. Значить, державний апарат остається у тих самих руках, в яких знаходився перед українізацією, тільки приймає зверхній український характер. Далеко ще до того, щоб українізація стала органічною, себто, щоб ціла державна влада й весь державний апарат української держави знаходився в українських руках». Поряд з тим прогноз на майбутнє очікувався оптимістичним: «Одначе, коли причиною українізації державного життя являється постійний ріст національної свідомості широких народних мас, то теперішня механічна українізація переміниться згодом в органічну». Тому першочерговим завданням для себе видавці часопису вбачали організацію протипольської акції на міжнародній арені (Чергові задачі. 1924. Ч. 2).

В умовах польської окупації Східної Галичини редакція «Українського Прапора» декларувала його єдиним вільним органом західноукраїнських земель. Реагуючи на тотальне цензурування української крайової преси, видавці часопису закликали читацьку аудиторію до активної співпраці: «Якби тільки всі ті думки і всі ті факти, які в краєвій пресі не можуть знайти иншого вислову як тільки біле місце, були постійно оголошувані в нашій газеті, яким богатством матеріялу він розпоряджавби! Значить, співробітництво якнайширших кругів громадянства є тим елементом, який може зробити наш часопис справді вірним дзеркалом положення й політичної думки краю» (До наших читачів і прихильників! 1924. Ч. 4).

Згадуючи про виникнення суперечностей у відносинах між закордонним представництвом і громадсько-політичними чинниками в краю, виникнення конкуренції між ними, М. Лозинський підкреслював, що «організаційне й настроєве відношення краю до закордонного представництва мусить бути таке, щоби край уважав закордонне представництво власною, красою установою для береження інтересів краю на міжнароднім полі, а не ставився до нього як до “еміграційної установи”». Моральним обов’язком краю мало бути матеріальне забезпечення існування закордонного представництва, яке, своєю чергою мало забезпечувати насамперед видавничу діяльність для Східної Галичини (періодичний орган і неперіодичні видання — брошури, відозви, плакати — українською мовою для пропагандистської боротьби проти Польщі серед українського населення на окупованих Польщею землях), та видавничу діяльність для міжнародного світу (бюлетені різними європейськими мовами та інші періодичні і неперіодичні публікації про становище українських земель під Польщею) (Лозинський М. Задачі закордонного представництва. 1924. Ч. 5).

Апелюючи до здорового глузду та інстинкту самозбереження, М. Лозинський констатував, що українці Східної Галичини не усвідомлюють значення безперервності міжнародної діяльності закордонного представництва, що «треба поставити на відповідних позиціях цілий ряд людей і дати їм фонди, значні фонди, щоби вони могли сповняти свої задачі». Автор звинувачував українське галицьке суспільство у тому, що вісім мільйонів українців під примусом польської держави оплачують своє поневолення замість того, щоби оплачувати міжнародну акцію свого визволення силами закордонного представництва: «Найвисший час, щоби край не тільки декларував про “власні сили”, але також проявив їх. Проявив активність як у краю, так і на міжнароднім полі. Бо ще якийсь час — і упасифікована Європа не тільки привикне до того, що ми є польський інвентар, але й буде боронити такого стану — в ім’я миру» (Лозинський М. Більше активності! 1924. Ч. 10).

Співпраця М. Лозинського з Є. Петрушевичем та «Українським Прапором» не тривала довго: унаслідок конфлікту між ними і низки непорозумінь загального і приватного характеру 29 листопада 1924 р. публіцист був звільнений від усіх обов’язків у закордонно-

му представництві [8, с. 19]. Полеміка між ними була винесена на публічне обговорення: М. Лозинський опублікував своє бачення конфлікту на сторінках «Нового Часу» у статті «Моє співробітництво з Президентом Петрушевичом» (1925. Ч. 49—54) та окремою однойменною брошурою, що вийшла накладом того ж «Нового часу» (Львів, 1925), а «Український Прапор» помістив статтю-відповідь п. н. «Щоби баламуцтво не ширилося!... (Відповідь проф. др-ви М. Лозинському)» (1925. Ч. 15/16).

У травні 1925 р. відновив своє співробітництво з «Українським Прапором» Андрій Жук. На шпальтах часопису було надруковано понад 28 його аналітичних статей та чимало менших заміток. Допишуючи до газети, А. Жук не користувався своїм прізвищем, тільки псевдонімами та криптонімами: А. Беволит, *Observer*, А. Б., А. В, А. Ж., А. І., А. Кр-ий. Про внутрішні відносини в українському політичному таборі в Східній Галичині йшлося у статті «З хворої голови на здорову» (1925. Ч. 9; підп.: А. І.), консолідаційні заходи між Українською народно-трудовою партією (УНТП) та Українською партією національної роботи (УПНР) в краї, платформою яких мали стати «Тези української національної політики», аналізувалися у статті «До питання про основи української національної політики» (1925. Ч. 14; підп.: *Observer*), низка статей була присвячена подіям на радянських теренах (Лютнева революція 1917 р. в Росії. 1927. Ч. 6. Підп.: А. В.; Міжнародне положення в освітленні Сталіна. 1926. Ч. 2. Підп.: *Observer*; Населення Радянського Союзу. 1929. Ч. 7/8. Підп. А. В.; багато ін.).

Схвалюючи тактику Сталіна у проведенні «чистки» ВКП(б) від опозиції, представленої Л. Троцьким і Г. Зінов'євим, А. Жук акцентував несамостійність партії комуністів в Україні і залежність її від центрального проводу, підкреслюючи: «Що-до України, то вона, річ натуральна, живе рефlekсами всього того, що робиться в Москві і Ленінграді. Самостійної лінії Комуністична Партія (б) України, як підчинена центрови краса організації, не мала і не має. Партійні організації на Україні більш однодушно, як в Росії висловлюються проти опозиції, а за лінією центрального комітету всесоюзної партії. Можливо, що ця однодушність на Україні є менш щира, як в Росії, особливо оскільки ходить про партійний актив, що складається головним чином з Жидів, які переважно є троць-

кістами. Але щодо партійних верхів на Україні, серед яких все ж є багато свідомих Українців, то вони, здається, не за страх, а за совість тримають з партійною більшістю, бо політика партійної більшості в більшій мірі відповідає українським національним інтересам, ніж становище в національній справі лідерів опозиції», які займали централістичну позицію і не були прихильниками української самостійності. Перебуваючи в полоні ілюзій щодо політики провідника більшовиків Й. Сталіна, А. Жук схвалював підтримку наддніпрянськими комуністами діяльності Сталіна, з яким у нього асоціювалася прогресивна національна політика партійної більшості (А. Кри-ий. Політичне положення в Радянському Союзі. 1926. Ч. 20).

Аналізу перебігу політичної кризи у західноукраїнському політичному таборі після березневого рішення Ради послів 1923 р. щодо Східної Галичини, коли стався розкол між крайовою організацією УНДО, яка стала на позицію автономії в межах Польщі, та еміграційним представництвом, очолюваного Є. Петрушевичем, що залишалося на позиціях державної самостійності ЗУНР та планувало в майбутньому ввійти до складу української держави на Сході, була присвячена ґрунтовна стаття «Нова стадія старих спорів» (1927. Ч. 23, 24; 1927. Ч. 3—7. Підп.: *Observator*).

Обговорюючи неоднозначність ставлення галицького українського загалу до проголошення 1918 р. українською репрезентацією в австрійському парламенті окремої західноукраїнської держави, А. Жук підкреслював, що «движима почуттям національної єдності суспільність хотіла негайного об'єднання західно-українських земель з головним пнем народу на Сході». Разом з тим, він наголошував, що «соборники» цілком не уявляли механізму цього об'єднання: «Їх становище мало на собі печать абстрактности, а те, що було в їх практичного, все рівно відсувало об'єднання на неозначену будучину, а ставлячи його в залежність від неіснуючих в реальному житті чинників, робило непевним». А. Жук нагадував, що у жовтні 1918 р. на теренах Східної України функціонував «російсько-централістичний уряд» Гетьманату П. Скоропадського, проти якого виступили від імені «всіх українських національних партій і громадянських організацій» В. Винниченко і П. Дідушок у «Заяві Українського Національного Союзу про внутрішнє міжна-

родне становище України», бо вважали його «чужим народом і національно ворожим йому політично та соціально». Австрійські українці не могли пов'язувати свою долю з такою українською державою, «правительство якої суспільність тої держави, що по українськи думала й чулась, уважала неповномочним і незаконним, російсько-централістичним, чужим і ворожим змаганням української нації до національно-державного визволення» (Чому була проголошена в жовтні 1918 р. окрема західно-українська держава? 1928. Ч. 17/19).

Блискучий аналіз передумов відновлення української державності в Наддніпрянській Україні, революційних змін форм цієї державності упродовж 1917—1919 рр., становлення української радянської держави з усім спектром проблем внутрішнього і зовнішнього характеру А. Жук розгорнув у ґрунтовній статті, присвяченій десятиріччю згаданих подій (Беволит А. В десятю річницю відновлення державности Великої України. 1927. Ч. 22, 23; 1928. Ч. 1, 2, 4—12, 15). У редакційній примітці до останнього розділу (1928. Ч. 15) було зазначено, що з причини великого обсягу статті кілька розділів довелося «опустити». Насправді, за свідченням самого А. Жука, серед ненадрукованих був розділ, присвячений критиці внутрішньої політики радянської влади «спеціально в національній області». Цю статтю планувалося видати також окремою брошурою, але «за браком коштів» це не сталося. Автор намагався «конче... всадити цей розділ в брошурочне видання статті, і це було властивою причиною, що брошурочна стаття не була випущена видавництвом, бо редакція “Укр[аїнського] Прапора”, займаючи просоветське становище, не дуже охоче відправило сторінки газети для критики відносин в Рад[янському] Союзі. Пристосовуючи статтю до брошурочного видання, я мав намір вставити розділ про ролю Німеччини (підкреслення А. Жука. — Н. К.) в дальшому розвитку міжнародних подій і в укр[аїнській] справі з'особно, Німеччина накладала тоді з Советами, і мені здавалося, що Совети будуть мати Німеччину за свого союзника в їхньому просуванні в сторону Польщі і Румунії» [10, с. 273].

А. Жук, надавши аналітичне обґрунтування переваг побудови української держави в союзі з Росією, на відміну від Польщі, вказавши на всі проблеми і загрози, які існували на той час і передбача-

лися в майбутньому через шовіністичний характер російського більшовизму, вірив у те, що існують можливості творення національної культури, у політичну і культурну консолідацію українського суспільства, тому оптимістично стверджував: «Держава українська тепер уже від нас не втіче. Завязок її маємо, в тих межах, в яких вона відродилася в 1917/18 роках. Мусимо тільки працювати для її поліпшення і поширення. І не міняти синиці в руках на журавля в небі!» (1928. Ч. 15).

Активно співпрацювали із часописом Юліан Бачинський (На маргінесі. 1927. Ч. 1, 2; Національна українсько-російська проблема в КП(б)У. Ч. 14/15); Ю. Б. Новий закон про мови в УСРР. 1927. Ч. 16; Десятиліття большевицької революції. 1927. Ч. 22—24); багато ін.) та Роман Перфецький (З нагоди Конгресу в Ліоні. 1924. Ч. 8; Сучасна міжнародня ситуація а західно-українська справа. 1925. Ч. 20/21; Наші заходи в Женеві. 1926. Ч. 1). Цикл публікацій автора, захованого під криптонімом Р. Р., — «До питання західно-української національної політики» (1926. Ч. 4—6, 8), «Сучасна міжнародня ситуація і західно-українська справа» (1926. Ч. 14), та багато інших — пропагували необхідність злуки з Великою Україною, прогнозуючи розквіт українства в радянській республіці. Соціально-ідеологічне обґрунтування радянофільства дає «стаття надіслана» «Більшовизм і українська справа»: «...радянофільство це змагання до злуки Західної України з Радянською Україною і апріорна готовність до лояльної співпраці в умовах радянської системи — як довго ця система буде черпати свою силу не лиш з проведення в життя гасел соціальних, але й з проведенням в життя гасла національно-політичної еманципації недержавних народів і їх державного розвитку» (1931. Ч. 5/8), як відповідь на низку публікацій у крайовій пресі проти політики в підрадянській Україні.

Звітуючи про десятирічну діяльність часопису, редакція серед своїх постійних авторів згадувала Володимира Бандрівського, «який ще з 1919 р. дає для “Українського Прапора” кореспонденції і статті ідеологічного характеру з оригінально і глибоко передуманим змістом (В десятий рік. 1928. Ч. 16), однак нам не вдалося ідентифікувати цього автора серед псевдонімів і криптонімів видання, а повним іменем цей автор у часописі не користувався, багато ж матеріалів були анонімними. Постійно або ж спорадично до

часопису дописували серед інших Володимир Біберович, Станіслав Дністрянський, Петро Карманський, Іван Коссак, Осип Лука, Теодор Марітчак, Григорій Микитей, Лука Мишуга, Василь Пачовський, Мілена Рудницька, Льонгин Цегельський, Володимир Шухевич.

Частина газетної площі відводилася для неполітичних публікацій. Постійно функціонувала у виданні рубрика «Бібліографія», матеріали якої інформували про вихід у світ нових чисел українських часописів у краї та за кордоном, новинки українського книговидавництва та ознайомлювали з публікаціями про українську справу в чужомовній пресі.

Побіч того, у розділі «Фейлетон», як іменувала редакція публікації літературознавчого характеру, «цінним дорібком і прикрасою часопису» були праці Остапа Грицяя, які впродовж 1926—1929 рр. забезпечували левову частку літературного наповнення видання. Його статті «з області літературної критики» репрезентували творчість Олеса Бабія, Ольги Кобилянської, Михайла Коцюбинського, Василя Стефаника, Олекси Стефановича, Юрія Федьковича, Івана Франка. Тараса Шевченка та ін., літературно-критичні огляди, присвячені, зокрема, «Літературно-Науковому Вістнику», творчості українських літераторів у Підкарпатській Україні, аналізу літературних відгуків на визвольну боротьбу в Західній Україні та ін.

У 1925 р. із продовженням друкувалася розвідка Кліма Обуха (псевд. К. Трильовського) «Боротьба Італійців за свободу та соборність і похід Гарібальді на Сицилію 1860 р.». Розпочинаючи публікацію цього твору, редакція наголошувала: «Ми хочемо — з огляду на скупі рамці нашого часопису — бодай у дрібній частині дати в “У П” місце пропаганді визвольного чину, а поколінню, якого сумління і думка не спроможні погодитися зі соромом нікчемного вегетовання у ворожих кайданах і яке горить святим огнем бажання боротьби за волю Рідної землі — можливість вислову думок» (До праці! 1925. Ч. 2).

Незакамурфльовано прорадянським «Український Прапор» став з початком «згортання» українізації. Активно відгукнулася газета на процес у Харкові над «Спілкою Визволення України», виправдовуючи позицію радянської влади. Обґрунтованим вважався арешт С. Єфремова і В. Чехівського (Радянські арешти і протирадянські

провокації (1929. Ч. 11); передрук із «Пролетарської Правди» аргументовано доводив «шкідницьку» діяльність «Спілки Визволення України» (Рада Всеукраїнської Академії Наук ганьбить контрреволюційну «Спілку Визволення України». 1929. Ч. 12); схвалювалося судилище над представниками української інтелігенції: «Судили в Харкові петлюрівських діячів. — підкреслюємо ще раз — а не учених, наукових і культурних робітників, педагогів, лікарів, кооператорів чи провідників української автокефальної церкви. Українська радянська влада не виступала проти багатотисячної інтелігенції; на лаві підсудних опинилось тільки 45 умових робітників не ізза їх професійної умови праці, оплачуваної українською державою, а за те, що вони вели акцію, що мала на меті накинути українській нації петлюрівську унерівщину» (Суд над петлюрівщиною. 1930. Ч. 1/4); разом із «Пролетарською Правдою» редакція «Українського Прапора» засуджувала «ворогів» радянської влади — С. Єфремова, В. Чехівського, О. Гермайзе, А. Ніковського, Л. Старицьку-Черняхівську та ін., ретельно розписуючи їхні персональні вироки (Вирок На[й]вищого суду УССР. 1930. Ч. 1/4). За тією ж «Пролетарською Правдою» детально передруковано «Допит Ніковського» (1930. № 5/6—8).

Матеріальні негаразди видавництва яскраво виявлялися періодичністю виходу часопису. 1930 р. «Український Прапор» був задекларований місячником, хоча з 11 чисел два випуски вийшли спареними (у травні — ч. 1/4, у червні — ч. 5/6), у 1931 р. вийшло три випуски часопису по чотири числа разом, у 1932 р. газета виходила раз на квартал.

У 1932 р. редакція запропонувала читачам дві статті авторства Миколи Скрипника, присвячені питанню українізації в «культурно-освітнім» аспекті в радянській Україні, вибрані із виданих 1932 р. у кількох томах книги «Статті і промови академіка Миколи Скрипника», наголошуючи: «На нашу думку твори Скрипника по національному питанню повинні знайтися в руках кожного українця. Після прочитання їх кожний українець матиме змогу переконатися про ту велику національно-культурну роботу, яка провадиться на державній Радянській Україні і про незвичайні заслуги М. Скрипника в цій ділянці» (Скрипник М. УСРР — Піємонт українських трудящих мас. 1932. Ч. 3). Інша стаття М. Скрипника як зразок більшо-

вицького розуміння національного питання висвітлювала проблеми, що існували в середовищі донецького пролетаріату у ставленні до українізації (Есперантизація чи українізація. 1932. Ч. 4).

Репутаційну характеристику берлінської діяльності Є. Петрушевича і часопису «Український Прапор» серед галицького українства на початку 1930-х рр. можна знайти, зокрема, на сторінках часопису «Новий Час»: «З давен-давна виходить в Берліні урядовий орган Дра Петрушевича “Український Прапор” і він якраз є показником того, як далеко зайшла політика еміграційного уряду в більшовицькі тенети» [1, ч. 80].

Радянофільські настрої Є. Петрушевича, як і багатьох його співвітчизників, розвіялися на зламі 30-х рр., коли в Україні розгорнулися масові репресії й терор органів ДПУ–НКВС, та «Український Прапор» на цей час вже не існував, припинивши свій вихід 15 вересня 1932 р.

На закінчення дозволимо собі ширшу цитату з «Українського Прапора», де дається, незважаючи на зміновіхівські орієнтири редакційної політики, правдива характеристика часопису: «Видавництво “Українського Прапора” є тісно і безпосередньо звязане з історією державницьких змагань Західної України, з окрема зі справою пропаганди на міжнародньому форумі за визволення західно-українських земель зпід ворожої окупації.

Спершу як офіціоз Західно-Українського посольства у Відні, опісля як орган Уряду Преси і пропаганди при Галицькім Уряді, вкінці (після ліквідації Галицького Уряду і 1923 р.) як орган Президента Української Національної Ради, отже постійно на службі державницьких чинників, поставлених на чоло суверенною волею народу — “Український Прапор” був і є віддзеркаленням думок і діл, настроїв і змагань, взагалі вільною трибуною ідеології і пропаганди українського державництва на західно-українських землях. Це надає нашому органу виїмкове, історичне значіння серед органів українського, точніше західно-українського друкованого слова» (В десятий рік. 1928. Ч. 16).

Підсумовуючи, зазначимо, що у берлінський період часопису «Український Прапор» програмний напрям його залишився незмінним: основним мотивом публіцистичних виступів було визволення західноукраїнських земель з-під польського панування та віднов-

лення української державності у Східній Галичині. Якщо завершення віденського періоду ознаменувалося визначенням редакційної політики з частковою орієнтацією на радянську Україну, то наступні роки виходу газети продемонстрували відверте радяно-фільське спрямування видання. Співробітниками часопису були відомі діячі української політики, науки, культури, що забезпечувало високий рівень видання високоякісними різноаспектними текстами, водночас і в технічному плані «Український Прапор» відповідав європейським стандартам масової преси. Незважаючи на зміни в ідеологічному спрямуванні часопису, своє програмне завдання — сприяти відновленню незалежного державно-правового статусу Східної Галичини і налагодити якісну інформаційну політику щодо висвітлення становища її українського населення на окупованих Польщею теренах — часопис чесно виконував. «Зачаровані» політикою українізації в радянській Україні, видавці часопису вірили, що об'єднання українських етнічних територій в одній державі, хай на початках і радянського типу, хай на початках і залежно від центрального державного проводу у Москві, дозволить у перспективі розбудувати суверенну українську державу, яка забезпечить вільний розвиток української освіти, науки і культури, створить умови для піднесення національної самосвідомості українського народу.

1. *Витвицький М. С.* Українці в Німеччині (Вражіння з подорожі по Німеччині) // *Новий Час*. 1930. Ч. 79—83.
2. Вячеслав Липинський. Архів / ред. Іван Лисяк-Рудницький. Філадельфія, Пенсильванія, 1976. Т. 7: Листи Осипа Назарука до Вячеслава Липинського. 532 с.
3. *Кедрин І.* У межах зацікавлення. Нью-Йорк; Париж; Сідней; Торонто. 1986. 527 с.
4. *Книш З.* Власним руслом: Українська Військова Організація від осени 1922 до літа 1924 року. Торонто: Срібна сурма, 1966. 184 с.
5. *Книш З.* На повні вітрила! (Українська Військова Організація в 1924—1926 роках). Торонто: Срібна сурма, 1970. 424 с.
6. *Кулеша Н.* Українська преса у Німеччині 1919—1945 рр.: формування та функціонування: монографія. Львів, 2009. 344 с.
7. *Кулеша Н.* «Український Прапор» (1919—1923 рр.): віденський період часопису ЗУНР // *Збірник праць Науково-дослідного інституту пресознавства*. Львів, 2014. Вип. 4(22). С. 91—108.

8. *Лозинський М.* Моє співробітництво з Президентом Петрушевичом. Львів, 1925. 44 с.
9. *Павлишин О.* Євген Петрушевич (1863—1940): ілюстр. біопр. нарис. Львів: Манускрипт, 2013. 400 с., іл.
10. Писання А. Жука // Молода Нація. 2002. Ч. 3(24). С. 270—274.
11. Центральний державний історичний архів, м. Львів. Ф. 359. Оп. 1. Спр. 301. Арк. 1—8.

References

1. Vytvytskyi, M. S. (1930). Ukraintsi v Nimechchyni (Vrazhinnia z porozhzi po Nimechchyni), *Novyi Chas*, no. 79—83. (in Ukr).
2. (1976). *Viacheslav Lypynskiy. Arkhiv*, red. Ivan Lysiak-Rudnytskyi, Fildelfiia, Pensylvaniia, t. 7: Lysty Osypa Nazaruka do Viacheslava Lypynskoho, 532 pp. (in Ukr).
3. Kedryn, I. (1986). *U mezhakh zatsikavlennia*. Niu-York; Paryzh; Sydnei; Toronto, 527 pp. (in Ukr).
4. Knysh, Z. (1966). *Vlasnym ruslom: Ukrainska Viiskova Orhanizatsiya vid oseny 1922 do lita 1924 roku*, Toronto, Sribna surma, 184 pp. (in Ukr).
5. Knysh, Z. (1970). *Na povni vitryla! (Ukrainska Viiskova Orhanizatsiia v 1924—1926 rokakh)*, Toronto, Sribna surma, 424 pp. (in Ukr).
6. Kulesha, N. (2009). *Ukrainska presa u Nimechchyni 1919—1945 rr.: formuvannia ta funktsionuvannia: monohrafiia*, Lviv, 344 pp. (in Ukr).
7. Kulesha, N. (2014). «Ukrainskyi Prapor» (1919—1923 rr.): videnskyi period chasopysu ZUNR, *Zbirnyk prats Naukovo-doslidnoho instytutu presoznavstva*, Lviv, vyp. 4(22), pp. 91—108. (in Ukr).
8. Lozynskiy, M. (1925). *Moie spivrobitnytstvo z Prezidentom Petrushevyhom*, Lviv, 44 pp. (in Ukr).
9. Pavlyshyn, O. (2013). *Yevhen Petrushevych (1863—1940). Iliustr. biohr. narys*, Lviv, Manuskrypt, 400 pp., il. (in Ukr).
10. Pysannia A. Zhuka (2002). *Moloda Natsiya*, no. 3(24), pp. 270—274. (in Ukr).
11. *Tsentralnyi derzhavnyi istorychnyi arkhiv*, m. Lviv, f. 359, op. 1, spr. 301, ark. 1—8. (in Ukr).

Nadiia Kulesha

«UKRAYINSKYI PRAPOR» (1923—1932s): THE BERLIN PERIOD OF THE NEWSPAPER OF THE PRESIDENT OF THE UKRAINIAN NATIONAL COUNCIL

The centenary of the Ukrainian Revolution (1917—1921s) made relevant the interest to the developments and the personalities of that

time, specifically, to the personality of the President of the ZUNR, Petrushevych, Yevhen. The newspaper «Ukrayinskyi Prapor» founded in 1919 in Vienna, throughout its existence, was considered as an official print organ of the Dictator (i.e., Y. Petrushevych). The Vienna period of this publication lasted from August 1919 to mid-November 1923. From the end of November 1923 till April 1932, the paper was published in the capital of the Weimar Republic, Berlin. It was the only newspaper of the Ukrainian emigration published for the longest time in interwar Germany. It was an example of a socio-political periodical. There collaborated outstanding editors and publicists. The pages of this paper record the history of the diplomatic struggle of the West Ukrainian foreign representatives for the liberation of the Eastern Galicia from the protectorate of Poland and the restoration of Ukrainian statehood. Its materials documented the course of the occupation of the Eastern Galicia by Poland and the process of «Polonization» of the Ukrainian population of that region. The article explores the Berlin period of existence of the magazine. Specifically, it studies the changes in the ideological line of the magazine, more specifically, its pro-Soviet editorial orientation because of the illusions about the transformation of the national policy of the Soviet rule in Ukraine, especially during the period of Ukrainization. Then the traditional headings of the magazine were joined by the publications with positive coverage of the flourishing Ukrainianization in Soviet Ukraine. The newspaper also actively reacted to the SVU (Union for Liberation of Ukraine) trial in Kharkiv, justifying the position of the Soviet authorities. The paper's editorial staff were well-known figures of Ukrainian politics, science, and culture: Yu. Bachynsky, O. Hrytsai, A. Zhuk, M. Lozynsky, R. Perfetsky, and others. They provided a high level of editorial content with high-quality, multi-faceted texts. We conclude that in terms of the editorial content and formal aspects, the newspaper «Ukrayinskyi Prapor» matched the standards of the European mainstream press of that time.

Key words: newspaper, emigration, Eastern Galicia, Soviet Ukraine, Sovietophile, the Ukrainian statehood, Ukrainianization.